

VASILE APOKAPES ȘI NIKIPHOR BOTANEIATES — KATEPANI LA DUNĂREA DE JOS

DE

PETRE DIACONU

Capitolul din cronica lui Attaleiates referitor la invazia uzilor din 1064 debutează cu următoarea frază: „τῆς γ' ἰνδικτιῶνος ἐνστάσης ἐπάρχοντος τῶν κατὰ τὸν Ἰστρον πόλεων τοῦ τε μαγίστρου Βασιλείως τοῦ Ἀποκάπης καὶ τοῦ Νικηφόρου τοῦ περιβοήτου Βοτανειάτου”¹ (Cînd a venit al treilea indiction, conducător al orașelor de la Dunăre era magistrul Vasile Apokapes și vestitul Nikiphor Botaneiates).

Știrea că în momentul invaziei uzilor Paradunavon-ul (Paristrion) era condus de Vasile Apokapes și Nikiphor Botaneiates este consemnată și-n alte două cronici: o dată în cronica lui Skylitzes-Cedren, iar altă dată în aceea a lui Zonaras.

Continuatorul lui Skylitzes notează: „ἐν δὲ τῇ δύσει κατὰ τὴν τρίτην ἰνδικτιῶνα, ἀρχόντων τῶν περὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν [πόλεων] τοῦ μαγίστρου Βασιλείου τοῦ Ἀποκάπου καὶ τοῦ μαγίστρου Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου”². (către al treilea indiction, cînd la apus în orașele de la Dunăre erau cîrmuitori magistrul Vasile Apokapes și magistrul Nikiphor Botaneiates); iar Zonaras: ”οἱ τῶν παριστρίων πόλεων ἄρχοντες, ἦσαν δ' οὗτοι ὁ μάγιστρος Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ μάγιστρος Βασίλειος ὁ Ἀποκάπης”³ (conducătorii orașelor de la Dunăre erau magistrul Nikiphor Botaneiates și magistrul Vasile Apokapes).

Precizările cronicarilor Attaleiates, Skylitzes Cont. și Zonaras au fost interpretate de istorici în diferite chipuri. Astfel N. Skabalanovič, plecînd de la presupunerea că prin „orașele de la Dunăre” sînt desemnate două provincii: thema Paradunavon-ului (de la Dunărea de jos) cu capitala la Dorostolon și thema Sirmium-ului (de la Dunărea de mijloc), opinează că Vasile Apokapes ar fi fost conducătorul provinciei de la Dunărea de

¹ Attalciates, *Historia*, Bonn, 1853, p. 83, 10—12.

² Cedren, *Hist. Comp.*, II, Bonn, 1839, p. 654, 10—13.

³ Zonaras, *Epitome historiarum*, IV, Leipzig, 1871, p. 199, 27—29.

jos, iar Nikiphor Botaneiates conducătorul themei de la Dunărea de mijloc ⁴.

Învăţatul polonez Tadeusz Wassilewski, admitînd existenţa a două regiuni a oraşelor de la Dunăre, se deosebeşte totuşi de N. Skabalanović prin aceea că inversează ordinea comandantilor ⁵; după opinia sa, Vasile Apokapes ar fi fost conducătorul așa-numitei theme a Paristrion-ului din Serbia, iar Nikiphor Botaneiates ar fi fost conducătorul themei Paristrion-ului de la Dunărea de jos ⁶.

N. Bănescu înţelege prin „oraşele de la Dunăre” provincia Paradunavon (Paristrion) şi o parte a themei Bulgaria ⁷. Potrivit părerii lui, în 1064 Vasile Apokapes era conducătorul Paristrion-ului, iar Nikiphor Botaneiates conducătorul Bulgariei. Pentru cea de-a doua parte a afirmaţiei sale, N. Bănescu aducea drept mărturie menţiunea lui Skylitzes Cont. cum că uzii, trecînd în anul 1064 fluviul, au învins oştile de bulgari şi de romei. „Il est plus qu'évident — notează savantul român — que par Bulgares en opposition avec Rhomées, l'historien entend les forces du thème de Bulgarie” ⁸. Cu alte cuvinte, N. Bănescu vroia să sugereze că etnicul ostaşilor care au luptat împotriva uzilor constituie un criteriu pentru determinarea regiunilor conduse de Vasile Apokapes şi Nikiphor Botaneiates. De aici şi concluzia că Vasile Apokapes — stînd în fruntea romeilor — nu putea fi decît strategul Paradunavon-ului, în timp ce Nikiphor Botaneiates — aflîndu-se în fruntea bulgarilor — trebuie să fi fost conducătorul themei Bulgaria ⁹. Această themă, susţine N. Bănescu, se întindea în anul 1064 pînă la Dunăre ¹⁰ şi de aceea cronicarul a putut îngloba pe cei doi comandanţi în expresia abreviată: „ἀρχόντων τῶν περὶ τὸν Ἰστρον [πόλεων] ποταμὸν τοῦ μεγίστου Βασιλείου etc. (Cedren) sau τῶν περιστρίων πόλεων

⁴ N. Skabalanović, *Византийское государство и церковь в XI вѣкѣ* S. Petersburg, 1884, p. 228, nota 2. Asupra complicatei probleme a themelor Sirmium şi Serbia vezi şi opiniile lui P. Mutaftchiev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 345—346; idem, *История на български народ*, II, Sofia, 1944, p. 1—10; cf. G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1956 p. 338, nota 1.

⁵ Tadeusz Wassilewski. *Le thème byzantin de Sirmium-Srem aux XIe — XIIe siècles*, în *Зборник радова византијског института*, VIII, 2 (*Mélanges Georges Ostrogorsky*) II, Belgrad, 1964, p. 479—480. Acest punct de vedere şi l-a înşuşit şi Eug. Stănescu într-o şedinţă de comunicări prezentată în anul 1968 la Institutul de studii sud-est europene.

⁶ T. Wassilewski, reluînd o idee a lui N. Skabalanović, ne lasă să înţelegem că denumirile „Paristrion Occidental” şi „Paristrion Oriental”, recte „Oraşele dunărene occidentale” şi „Oraşele dunărene orientale”, erau oficiale. Vezi în această privinţă surprinzătoarea afirmaţie a învăţatului polonez (*op. cit.*, p. 473) cum că „ces terrains (adică ţinuturile de la Dunărea de mijloc) s'étendaient sur le territoire appelé plus tard Paristrion Occidental” (s.n.), în pofida faptului că asemenea denumiri (necunoscute izvoarelor bizantine) au un caracter convenţional în istoriografia modernă.

⁷ N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucureşti, 1946, p. 28—30, 89—90 (tot acolo şi restul bibliografiei).

⁸ *Ibidem*, p. 34.

⁹ *Ibidem*, p. 143.

¹⁰ Că thema Bulgaria nu se întindea pînă la Dunăre reiese şi din interpretarea informaţiilor lui Skylitzes-Cedren, II, p. 585 privind un episod petrecut cu puţin înainte de invazia pecenegilor din iarna lui 1048—1049. În preziua năvălirii, împăratul a sfătuit prin scrisori pe Mihail, fiul lui Anastasie — arhontele „oraşelor dunărene” — şi pe patriciul Kegen, conducătorul celor trei triburi pecenege trecute în imperiu, ca amîndoi să se îngrijească de paza malurilor fluviului şi în măsura în care s-ar apropia hoardele lui Tyrach să-l înştiinţeze degrabă pentru ca astfel să le trimită ajutoare. De la sine înţeles că dacă thema Bulgaria s-ar fi întins pînă la Dunăre, împăratul ar fi dat aceleaşi sfaturi şi katepanului Vasile Monahul.

ἀρχοντες (Zonaras)”. Așadar, încheierea învățatului român este că și „unul și celălalt își exercitau autoritatea asupra orașelor de la Dunăre: Apokapes la est [ca strateg al Paradunavon-ului], Botaneiates la apus [ca strateg al themei Bulgaria]”¹¹.

V. N. Zlatarski vedea în „orașele de la Dunăre” numai thema Paradunavon-ului, condusă în momentul năvălirii uzilor de către Vasile Apokapes¹². După părerea istoricului bulgar, Nikiphor Botaneiates nu era în 1064 katepan ci un simplu general — un conducător de oști — trimis la Dunăre spre a-l ajuta pe Vasile Apokapes¹³. Asemenea situații, subliniază Zlatarski, ar mai fi existat la Dunăre în secolul al XI-lea¹⁴ și, spre exemplificare, citează cazul lui Vasile Monahul, highemonul Bulgariei, care a venit în iarna lui 1048—1049 în sprijinul arhontelui orașelor dunărene, Mihail Akolouthos (citește Mihail, fiul lui Anastasie¹⁵), ca și pe acela al lui Constantin Arianites care, în 1049, a sărit în ajutorul lui Mihail Akolouthos. După părerea lui Zlatarski¹⁶, Attaleiates, avînd o deosebită simpatie pentru Nikiphor Botaneiates, l-ar fi citat întîi pe acesta și nu pe Vasile Apokapes, în eventualitatea că amîndoi ar fi fost (în același timp) cîrmuitorii „orașelor de la Dunăre”¹⁷. Un alt argument în sprijinul afirmației că conducătorul themei Paradunavon ar fi fost Vasile Apokapes este găsit de istoricul bulgar în aceea că ἐπάρχοντος din fraza lui Attaleiates este la singular, ceea ce ar însemna că expresia se referă la primul dintre amintii comandanți, adică la Vasile Apokapes¹⁸. Faptul că în fraza lui Skylitzes Cont. este consemnat pluralul ἀρχόντων n-ar avea mare importanță, de vreme ce — subliniază istoricul bulgar — izvorul lui Skylitzes Cont. pentru epoca respectivă, îl constituie opera lui Attaleiates¹⁹.

Zlatarski ne lasă să înțelegem că Zonaras, care de asemenea folosește un plural (ἀρχοντες), iar, pe deasupra, inversează ordinea comandanților, prezintă un interes și mai mic, deoarece el este și mai depărtat în timp de evenimentele pe care le relatează²⁰. Prin urmare, potrivit opiniei lui V. N. Zlatarski, singurul izvor literar care trebuie luat în seamă — în problema definirii conducătorului orașelor de la Dunăre, în 1064 — este cronica lui Attaleiates.

Firește, un asemenea punct de vedere, care pleacă de la ideea că Skylitzes Cont. și Zonaras, fiind mai depărtați în timp decît Attaleiates de evenimentele relatate, trebuie să se bucure de mai puțină încredere, are o oarecare nuanță de subiectivism. Este de prisos să adăugăm că precizările lui Skylitzes Cont. ca și acelea ale lui Zonaras nu pot fi escamotate numai pentru simplul motiv că primul constituie izvorul celuiilalt și că, în ultimă instanță, amîndoi îl reproduc pe Attaleiates; iar aceasta cu atît mai mult, cu cît Skylitzes Cont. și Zonaras se disting prin competența relatării fap-

¹¹ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 143.

¹² V. N. Zlatarski, *История на българската държава през средните векове*, II, Sofia, 1934, p. 493—494.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Vezi deslușirea acestei probleme la N. Bănescu, *op. cit.*, p. 78—81.

¹⁶ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 494.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

telor, prin seriozitatea informațiilor cum și prin discernământul în alegerea izvoarelor²¹. De altfel, multe din știrile lui Skylitzes Cont. și Zonaras depășesc prin valoarea informativă însăși datele despre care știm sigur că sînt luate din cronica lui Attaleiates.

Spre edificare, vom cita un exemplu privind chiar momentul năvălirii uzilor. După Attaleiates, numărul uzilor care au trecut Dunărea ar fi fost de 600 000 „συνεψηφίζετο γάρ τὸ ἔθνος εἰς ἐξήκοντα μυριάδας ἀνδρῶν”²² (deoarece acest popor număra cam 600 000). Desigur, cifra nu corespunde realității. Primul care și-a dat seama că Attaleiates a exagerat numărul uzilor năvălitori a fost Skylitzes Cont., care, reproducînd cifra de 600 000, își exprimă totodată și rezervele de rigoare prin expresia „ὥς οἱ εἰδότες διαβεβαίουντο”²³ (după cum asigurau cei care au văzut); iar Zonaras restrînge cifra, nici mai mult nici mai puțin, la circa 60 000, folosindu-se, în plus, și de expresia ὡς λόγος (după cum se spune)²⁴.

Prin urmare, din compararea datelor celor trei cronicari rezultă că precizările lui Skylitzes Cont., dar mai ales cele ale lui Zonaras — privind numărul uzilor care s-au revărsat în imperiu în 1064 — sînt mai apropiate de realitatea istorică decît cele oferite de cronica lui Attaleiates. Exegeza textelor reproduse la începutul articolului nostru ne îndreptățește să afirmăm că datele lui Skylitzes Cont. și Zonaras sînt mai elocvente decît cele ale lui Attaleiates și în ceea ce privește problema definirii conducătorilor militari ai regiunilor „orașelor de la Dunăre” în momentul invaziei uzilor.

Înainte de orice însă se cuvine să subliniem că existența în textul lui Attaleiates a participiului ἐπάρχοντος la singular constituie o greșeală²⁵, datorată — după cît se pare — unui copist. Faptul n-ar trebui să ne mire de vreme ce același pasaj mai conține încă o eroare. Astfel, în loc de τοῦ τε Βασιλείου, este consemnat τοῦ τε βασιλέως²⁶. Oricum s-ar prezenta situația, construcția frazei și logica narării faptelor reclama ca ἐπάρχοντος să figureze la plural. De altfel, aceasta este impusă și de claritatea precizărilor din textele lui Skylitzes Cont. și Zonaras, care consemnează pluralul ἀρχόντων și, respectiv, ἀρχοντες.

Din analiza și aprecierea judicioasă a relatărilor lui Attaleiates, Skylitzes Cont. și Zonaras reiese deci că regiunea „orașelor de la Dunăre” avea în anul 1064 doi cîrmuitori: Vasile Apokapes și Nikiphor Botaneiates.

Ce se înțelege însă în izvoarele bizantine prin regiunea orașelor de la Dunăre (τῶν περὶ τὸν Ἰστρον πόλεων) sau a orașelor paristriene (τῶν παριστρίων πόλεων)?

²¹ Evident, aici este vorba despre continuatorul lui Skylitzes, dar și acesta este apreciat ca un izvor serios (Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, 1958, p. 340—341, 344—347).

²² Attaleiates, p. 83.

²³ Skylitzes-Cedren, p. 654.

²⁴ Zonaras, III, p. 678 „ἦσαν γάρ, ὡς λόγος, ὑπὸ ἐξήκοντα χιλιάδας οἱ αἰρεῖν δπλα δυνάμενοι” (cei care puteau să poarte arme au fost, după cum se spune, sub 60 000). V. G. Vasilevski, *Византизм и Печенеги в Труды*, I, S. Petersburg, 1908, p. 26, nota 3, crede că cifra dată de Zonaras se datorează unei greșeli a cronicarului. Este puțin probabil însă ca bizantinologul rus să aibă dreptate. Zonaras nu înlocuiește un semn (de cifră) cu altul, ci un cuvînt cu altul. În locul lui μυριάδας el pune χιλιάδας.

²⁵ Vezi și precizările lui T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 479—480, în special nota 41 unde se fac trimiteri de rigoare la lucrările privind critica textelor lui Attaleiates.

²⁶ Această greșeală este semnalată atît de Zlatarski, *op. cit.*, p. 493, nota 2, cît și de N. Bănescu, *op. cit.*, p. 33, nota 1.

Din racordarea informațiilor literare la situația geomorfologică și geografică rezultă că regiunea „orașelor de la Dunăre” corespunde, în fapt, părții sudice a bazinului Dunării de jos, adică ținuturilor dintre Istru și munții Balcani, inclusiv Dobrogea²⁷. Cu alte cuvinte, zona orașelor de la Dunăre este una și aceeași cu regiunea Paradunavon, cunoscută în izvoarele vremii și sub numele de Paristrion²⁸. În acest caz, denumirea de „regiunea orașelor de la Dunăre” are pe lângă un sens geografic și unul administrativ-militar.

După cum am văzut însă, anume învățați admit existența a două regiuni cu numele de *Orașele de la Dunăre*: una la Dunărea de jos, corespunzând Paradunavon-ului, iar cealaltă la Dunărea de mijloc, incluzând părți din teritoriile iugoslave (Serbia) de azi²⁹. O astfel de părere se încearcă a fi demonstrată prin interpretarea textelor (reproduse la începutul articolului nostru) precum și a unor referințe din cronicile lui Nikiphor Bryennios, Anna Comnena, Nikiphor Choniates, Ioan Kinnamos și Mihail Attaleiates. Se citează, de pildă, un pasaj din Alexiada privind concentrarea „forțelor armate în thema Nișului, precum și pe teritoriul Branicevei paristriene” (s. n.)³⁰ (καὶ εἰς τὸ θέμα τοῦ Νίσου μέχρι καὶ τῆς παρίστρας Βουραντζόβης)³¹, precum și relația lui Choniates referitoare la „itinerariul unei campanii care pornind de la Sofia s-a îndreptat spre regiunile paristriene (s. n.) cărora le aparținea Branicevo și Belgrad³² (ἀφικνεῖται πρὸς τὰ παρίστρια, λέγω δὲ τὰ κατὰ Βραντζόβαν καὶ Βελέγραδα)³³; se mai citează un pasaj din cronică lui Nikiphor Bryennios privind pe „cei care au făcut rău ținuturilor de lângă Sava și orașelor paristriene (s. n.) până la Vidin”³⁴ (καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρὶα καὶ αἱ παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης κακῶς διετίθεντο)³⁵, ca și expresia de „orașe

²⁷ Este foarte posibil ca în anumite momente stăpînirea bizantină la Dunărea de jos să se fi extins și în ținuturile de dincolo de fluviu, așa cum opinia N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, București, 1937, p. 79–90. Firește, aici nu este vorba de răstimpul dintre anii 971 și 976, vreme în care bizantinii au controlat în chipul cel mai eficace Cîmpia munteană (vezi Petre Diaconu, *O informație a lui Skylitzes-Cedren în lumina cercetărilor arheologice*, în *RÉSEE*, 1, 1963 (sub tipar); vezi de asemenea și articolul lui N. A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X–XIe siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în *RÉSEE*, III, 1965, 1–2, p. 68–73. În ce ne privește, socotim că bizantinii au stăpînit în decadele III–IV ale secolului al XI-lea regiunile de la gura Siretului, tot sudul și centrul zonei dintre Siret și Prut, precum și regiunea imediat de la nord de gurile Dunării. Prin urmare, pecenegii – în vremea atacurilor din prima jumătate a veacului al XI-lea – nu aveau o legătură directă cu zonele din stepele nord-pontice.

²⁸ Vezi referințe la Eug. Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de jos – în secolele X–XII – și sensul lor istoric*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 475–476.

²⁹ Aici nu este vorba de a pune la îndoială – așa cum este demonstrată, mai ales, de V. Laurent (*Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle*, în *Revue des études byzantines*, XV, 1957, p. 185–195) – și nici de a discuta scurta ei durată în timp sau întinderea teritorială, ci de a sublinia înanitatea ipotezei că această temă s-ar mai fi numit: *thema orașelor de la Dunăre* sau *Paristrionul Occidental*. Asupra limitelor unora dintre afirmațiile lui T. Wassilewski în legătură cu thema sîrbească vezi și V. Laurent în *BZ*, 1/58, 1965, p. 220.

³⁰ Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

³¹ Anna Comnena, *Alexiada*, III, p. 178.

³² Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

³³ Niketas Choniates, *Historia*, Bonn, 1835, p. 166.

³⁴ Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478; cf. T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 476.

³⁵ Nikiphori Bryennii, *Comentarii*, rec. A. Meineke, Bonn, 1836, p. 100.

paristriene" folosită de două ori de Ioan Kinnamos în relatările conflictului bizantino-maghiar de la începutul domniei lui Mihail Comnenul ³⁶ (πόλεις τε τὰς παριστρίους ὡς ἐνῆν κρατυνάμενος) ³⁷ și (ταῖς παριστρίοις ἐπιτεθῆσθαι πόλεσι διανοεῖσθαι μαθῶν) ³⁸ ca apoi să se tragă încheierea că toate aceste mențiuni privesc o „regiune” a orașelor de la Dunărea de mijloc situată în Serbia și cuprinzând localitățile de-a lungul fluviului, între gura Savei și gura Timocului (inclusiv Vidinul) ³⁹. Potrivit părerii acelorasi cercetători, regiunea orașelor de la Dunărea de mijloc era organizată într-o themă ⁴⁰.

Este lesne de înțeles că atare concluzii se vor a fi întemeiate pe existența expresiei παρίστριον în toate textele citate. Pentru înțelegerea chestiunii discutate se cuvine — înainte de orice — să reamintim că adjectivul παρίστριος este folosit în izvoarele bizantine în diferite chipuri; atunci cînd este exprimat într-o formă substantivală ⁴¹, el indică numai și numai thema Paradunavon. Exact aceeași valoare o are și atunci cînd însoțește substantivul πόλις (la plural) ⁴². De altfel, perifrazele αἱ περὶ τὸν Ἰστρον πόλεις sau αἱ παρίστριοι πόλεις nu trebuie considerate simple modalități de exprimare, de vreme ce thema Paradunavon (Paristrion) s-a numit — în unele împrejurări istorice — „regiunea orașelor de la Dunăre” sau „regiunea orașelor paristriene” ⁴³, denumire impusă, desigur, de particularitățile vieții social-economice a ținuturilor de la Dunărea de jos în veacurile de contact cu lumea bizantină ⁴⁴. Exceptînd cazurile amintite, în toate celelalte situații, adjectivul παρίστριος are sens strict geografic, indicînd faptul că cutare sau cutare localitate se afla într-o zonă paristrیانă ⁴⁵. Iată de ce, credem noi, că din exemplele ilustrate trebuie să înțelegem că Branicevo și Belgrad din pasajele cronicii Annei Comnena și a cronicii lui Niketas Choniates se află într-o regiune dunăreană (paristrیانă) și nicidecum că acolo, în ținuturile amintitelor localități, a existat o themă a orașelor de la Dunăre alta decît aceea a Paradunavon-ului. Expresia παρίστριος din pasajele cronicilor Annei Comnena și N. Choniates are aceeași valoare ca și expresia ἐν τῇ παριστρίῳ πεδιάδι din contextul: „καὶ ἐν Φιλιππουπόλει γενομένοι καὶ τὸν Αἰμον διαβάντες τὸ μὲν πλῆθος ἅπαν περὶ τὸν λεγόμενον Ὅσμον ποταμὸν κατεσχ ἤνωσεν ἐν τῇ παριστρίῳ πεδιάδι” ⁴⁶. După cum se vede, ἐν τῇ παριστρίῳ πεδιάδι certifică existența nu a unei

³⁶ Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

³⁷ Ioan Kinnamos, *Epitome*, sec. A. Meineke, Bonn, 1836, p. 118.

³⁸ *Ibidem*, p. 119.

³⁹ T. Wassilewski, *op. cit.*, *passim*; Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

⁴⁰ Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

⁴¹ Spre exemplu, în cronică lui Skylitzes-Cedren, II, p. 710 (δοῦξ τῶν Παριστρίων) sau în *Alexiada* Annei Comnena, II, red. B. Leib. Paris, 1943, p. 43 (σπονδὰς μετὰ τῶν τῶ Παριστρίων νεμομένων Σκυθῶν ἐποιεῖτο).

⁴² Spre exemplu, în contextul: „ἄρῳ τῶν περὶ τὸν Ἰστρον πόλεων χωρῶν”.

⁴³ Vezi în această privință referințele adunate de Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 476 și urm.

⁴⁴ Că această regiune se caracterizează prin mulțimea orașelor reiese și din mențiunea *Cronicii lui Nestor* (ed. G. Popa — Lisseanu, în *Izvoarele istoriei românilor*, VIII, București, 1935, p. 71) că aici existau 80 de orașe. Cf. și Attaleiates, *Historia*, p. 204, care notează că în Paristrion existau numeroase și mari orașe (πολλὰ καὶ μεγάλα πόλεις).

⁴⁵ Din acest punct de vedere expresia παρίστριον nu se deosebește de expresiile: παραβαρδάρων, παρέβριον, παραστρύμωνον etc.

⁴⁶ Skylitzes-Cedren, II, p. 589.

theme paristriene, ci a unor cîmpii aflate într-o zonă dunăreană (în cazul de față la Dunărea de jos).

Ajungînd aici am expus și motivele care ne determină să reținem din pasajele citate numai pe acelea aparținînd lui Ioan Kinnamos și Nikiphor Bryennios, adică pe acelea în care apare expresia de „orașe paristriene”.

Însă o dreaptă interpretare a contextelor din cronica lui Kinnamos în care este consemnată expresia *orașe paristriene* ne duce la constatarea că în ele este vorba nu de o regiune din Serbia, ci de una situată în *aval* de Porțile de Fier. Astfel, într-unul din pasaje se descrie expediția din anul 1151 a lui Manuel Comnenul, expediție al cărei scop era preîntîmpinarea invaziei oștilor lui Geiza al II-lea în ținuturile „orașelor paristriene”. Împăratul ajungînd pe malurile Istrului (desigur, în zona *orașelor paristriene*) nu a putut traversa imediat fluviul spre a-i urmări pe unguri *pentru că nu-i sosise încă flota*. Dacă vom ține seama de faptul că flota nu putea veni decît dinspre gurile Dunării⁴⁷, pe de o parte, și de împrejurarea că în acele vremuri nici o corabie n-avea cum trece prin zona Porțile de Fier-Cazane, pe de altă parte, vom înțelege că locul din regiunea „orașelor paristriene” unde erau cantonate oștile bizantine se găsea la răsărit și nu la apus de Clisurile Dunării. Prin urmare, expresia ταῖς παριστρίοις πόλεσι din cronica lui Ioan Kinnamos se referă la un ținut din Paradunavon, situat în platforma prebalcanică, după cît se pare, în părțile Vidinului⁴⁸.

Dar prin aceasta încă nu s-a rezolvat problema, cîtă vreme există părerea că Vidinul se integra în așa-zisa regiune a Paristrion-ului occidental⁴⁹. Un asemenea punct de vedere se vrea a fi întemeiat pe interpretarea (incompletă — după cum vom vedea) a spuselor lui Nikiphor Bryennios⁵². Acest pasaj poate — într-adevăr — sugera ideea că Vidinul se găsea într-o așa-numită regiune a orașelor dunărene din Serbia; apreciat însă în contextul său, același pasaj oferă o dovadă certă că Vidinul aparținea singurei regiuni a *orașelor dunărene*, adică Paradunavon-ului. Iată textul respectiv: „ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ φροντίσει μυρίαὶς ἐπάλαιε, τῶν τε Σκυθῶν Ὀρφέην τε καὶ Μακεδονίαν κατατρεχόντων, τοῦ τε Σθλαβίνων ἔθνους τῆς δουλείας Ῥωμαίων ἀφηνιάσαντος καὶ τὴν Βουλγάρων δροῦντός τε καὶ ληϊζομένου. Σκοῦποι τε καὶ Ναῖσος ἐπορβοῦντο, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης κακῶς διετίθεντο”⁵¹ (Pe atunci împăratul Mihail îmbătrînea de mii de griji, deoarece sciții săvîrșeau incursiuni în Thracia și Macedonia, populația slavilor a aruncat jugul romeic și pustia și jefuia thema Bulgariei, au fost devastate de asemenea Skoplie și Niș; într-o stare dezastruoasă se găseau Sirmium și ținuturile de lingă Sava și orașele paristriene pînă la Vidin⁵²).

⁴⁷ O eventuală presupunere că flota ar fi putut veni dinspre Sava și că în această situație ταῖς παριστρίοις ... πόλεσι s-ar referi la o regiune de-a lungul Dunării sîrbești nu beneficiază de nici un temei.

⁴⁸ O judicioasă interpretare a textului lui Kinnamos ne duce la concluzia că și expresia πόλεις τε τὰς Παριστρίους de la p. 118 se referă tot la părțile Vidinului.

⁴⁹ T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 476; Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 478.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Vezi nota 35.

⁵² Milan P. Sešan, *Împărțirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul Comnenilor și Angelilor (1081—1204)*, în *Candela*, 52, 1939—1941 (extras), p. 618, lasă să se înțeleagă faptul că pînă în vremea Comnenilor Vidinul făcea parte din Paristrion. În aceeași pagină autorul susține că Vidinul este integrat la un moment dat „themei Sardika”.

Precizările lui Nikiphor Bryennios reprezintă, după cum se vede, o imagine atotcuprinzătoare a situației tragice în care se afla toată Peninsula Balcanică în anii 1072—1073⁵³ și ele constituie o replică, în rezumat, a amplelor descrieri făcute aceleiași situații de alți cronicari⁵⁴. Nikiphor Bryennios ține să precizeze că în anii 1072—1073 themele Thracia și Macedonia erau tulburate de sciți (adică pecenegi), că slavii (răsculații lui S. Voitech) jefuiau thema Bulgaria, că o soartă grea o aveau orașele Skoplie, Niș, Sirmium cu teritoriile de lângă Sava, că aceeași soartă o avea și thema „orașelor paristriene” pînă la Vidin.

Prin urmare, din ultima parte a pasajului din cronica lui N. Bryennios rezultă două lucruri: a) regiunea *orașelor paristriene* (Paradunavon) se întindea în anii 1072—1073 spre vest, pînă înspre Vidin; b) în anii 1072—1073, printre regiunile care aveau de suferit vitregiile vremii era și aceea a „orașelor de la Dunăre”.

Dacă în acest pasaj ar fi vorba despre o regiune a „orașelor de la Dunăre” aflată în Serbia, ar însemna să admitem că din tabloul situației grele a Peninsulei Balcanice — în 1072—1073 — zugrăvit de Nikiphor Bryennios lipsește tocmai și numai ținutul Paradunavon-ului, în ciuda faptului că exact în aceeași vreme locuitorii orașelor de aici se răsculasera împotriva Bizanțului⁵⁵.

Așadar, din cele spuse mai sus reiese că expresia de „orașe paristriene” din cronicile lui Nikiphor Bryennios și Ioan Kinnamos se referă la regiunea Paradunavon-ului și nu la aceea a Dunării mijlocii.

În sprijinul ipotezei existenței unei *theme a orașelor de la Dunărea de mijloc* este citat și următorul pasaj din cronica lui Attaleiates: „ἐμπιστευθεὶς οὖν ἐπὶ τέλει τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα τὴν τῆς Σαρδικῆς ἀρχήν, ἐβουλεύσαντο τοὺς Σαυρομάτας προσλαβέσθαι συνεργούς εἰς τὸ μελετώμενον καὶ εἰς προὔπτον αὐτὸ ἀγαγεῖν. ἐπεὶ θοντο γὰρ ἐκεῖνοι τῷ ἀνδρὶ τοῦτω διὰ τὸ τῆς ἀγχιθύρου στρατηγίας προεπιγίνωσκεσθαι τοῦτον αὐτοῖς ὅποτε τῶν περὶ τὸν Ἰστρον ἀρχῶν πόλεων τοῦτοις ἀντεπολέμησε καὶ πασεῖν ἐκινδύνευσεν, εἰ μὴ ἐξεῖλετο τοῦτον ἀκανταγωνίστω ῥύμῃ καὶ ῥύμῃ Νικηφόρος μάγιστρος ὁ Βοτανειάτης”⁵⁶ (Cind, în vremea împăratului Duka, i-a fost încredințată conducerea Serdicăi [Roman Diogene] s-a gîndit să ia pe sauromați ca aliați în acțiunea chibzuită și s-o anunțe fățiș. Și, într-adevăr, ei aveau încredere în acest om deoarece îl cunoșteau din cauza vecinătății themei lui, din vremea cînd conducînd *orașele de la Dunăre* s-a luptat împotriva lor și era să-și piardă viața dacă magistrul Nikiphor Botaneiates nu-l salva cu un elan invincibil și forță).

N. Skabalanovič, identificînd pe sauromați cu ungurii, crede că luptele în care era să fie omorît Roman Diogene ar fi, în realitate, războiul bizantino-maghiar din 1059 și că Roman Diogene ar fi fost katepan, în acel an, al așa-numitei regiuni a „orașelor de la Dunăre”, din Serbia⁵⁷. După opinia lui N. Skabalanovič, Roman Diogene numai în această calitate (de katepan al Paristrion-ului occidental) putea să se facă cunoscut sarmaților (ungurilor).

⁵³ Cf. N. Bănescu. *op. cit.*, p. 147.

⁵⁴ Attaleiates, p. 204—209; Skylitzes-Cedren II, p. 714 și p. 719—720; Zonaras, p. 223.

⁵⁵ Attaleiates, p. 204 și urm.; Skylitzes-Cedren, II, p. 719—720; Zonaras, p. 223.

⁵⁶ Attaleiates, p. 97.

⁵⁷ N. Skabalanovič, *op. cit.*, p. 229, nota 3.

Punctul de vedere al învățatului sîrb a fost însușit în ultima vreme de Tadeusz Wassilewski⁵⁸ și Eugen Stănescu⁵⁹. Poziția acestor istorici este determinată, ca și la N. Skabalanovič, de convingerea că Attaleiates înțelegea prin sauromați numai pe unguri⁶⁰. Că lucrurile nu se prezintă întocmai o subliniază însuși — fapt curios — T. Wassilewski, cînd afirmă că Attaleiates „donne aussi le nom de Sauromates aux Allemands mercenaires dans l'armée de Romain IV Diogène en Asie”⁶¹.

În ce ne privește, ne grăbim să amintim că Attaleiates designa prin sauromați nu numai pe unguri și germani, ci și pe pecenegi⁶². De altfel, în relatările cronicarului privind începutul războiului bizantino-maghiar din 1059 ungurii sînt numiți *sauromații de apus* (τῶν δὲ πρὸς ἡλιον δύοντα Σαυροματῶν)⁶³. Evident, prin opoziție cu sauromații de vest (ungurii) trebuie să mai fi existat și alți sauromați, aflați la răsărit, iar aceștia nu puteau fi la acea dată decît pecenegii.

Noi credem că la ajutorul acestor sauromați și nu la cel al sauromaților de apus vroia să recurgă Roman Diogene. Din analiza pasajului (din cronica lui Attaleiates) reiese că sarmații au fost într-un atît de crunt război cu bizantinii⁶⁴, încît arhonte „orașelor dunărene”, Roman Diogene, era să-și piardă viața dacă nu intervenea Nikiphor Botaneiates⁶⁵.

Din pasajul cronicii lui Attaleiates referitor la războiul din 1059 aflăm însă că bizantinii n-au apucat să intre bine în luptă cu ungurii că aceștia, speriați, au și cerut pace⁶⁶. În acest caz referințele lui Attaleiates la calitatea lui Roman Diogene ca arhonte al orașelor *paristriene* nu se raportează la evenimentele legate de războiul bizantino-maghiar din 1059.

Iată, așadar, motivele care impun reconsiderarea concluziilor lui N. Bănescu. Potrivit părerii savantului român, katepanul Roman Diogene, în dorința de a ocupa tronul, se gîndise să apeleze la ajutorul pecenegilor, pe care-i cunoștea încă de prin anii 1050—1053 cînd era katepan al Paradunavon-ului⁶⁷.

De altfel, ce rost avea ca în 1066 Roman Diogene să recurgă la sprijinul ungarilor aflați în afara granițelor imperiului, într-o vreme în care

⁵⁸ T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 479—480.

⁵⁹ Eug. Stănescu, *op. cit.*, p. 477.

⁶⁰ T. Wassilewski, *op. cit.*, p. 479 scrie că „ungurii sînt numiți totdeauna sauromați. În timp ce pecenegii nu figurează decît sub propriul lor nume”. Noi vom reține însă că Attaleiates îi numește pe pecenegi și *sciți* (vezi *infra*, nota 62).

⁶¹ T. Wassilewski, *op. cit.*, 479, nota 74.

⁶² Attaleiates, p. 66.

⁶³ Ce-i drept, aici se poate aduce obiecția că Attaleiates — în continuarea pasajului citat — amintindu-l pe unguri nu-i mai numește *sauromații de apus*, ci, pur și simplu, Σαυροματες. Aceasta pare a se explica prin necesități de ordin stilistic; se știe doar că perifrazele și apelativele repetate îngreuiază stilul și modalitățile de exprimare.

⁶⁴ Attaleiates, p. 97.

⁶⁵ Cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 28—30; V. N. Zlatarski, *op. cit.*, II, Sofia, 1934, p. 113, nota 1, admitînd ca și N. Bănescu identificarea sauromaților cu pecenegii, se deosebește de savantul român prin aceea că plasează războiul în 1059 și, în consecință, socotea că Roman Diogene a fost katepan al „orașelor de la Dunăre” în acel an și nu mai devreme.

⁶⁶ Attaleiates, p. 66.

⁶⁷ Mențiunea expresă din Attaleiates, p. 97, „din cauza apropierii de katepanat” (strategiei), poate fi înțeleasă numai în sensul apropierii geografice a regiunii pecenegilor de aceea condusă de Roman Diogene.

toți pretendenții la tronul Bizanțului se grăbeau să-și asigure bunăvoința pecenegilor⁶³ așezați în nord-estul Bulgariei⁶⁹.

Prin urmare, din cele relatate în legătură cu Roman Diogene reiese că regiunea „orașelor de la Dunăre” pe care o conducea acesta se afla la Dunărea de jos.

Plecînd de la o asemenea constatare și avînd în vedere textele reproduse la începutul articolului nostru, ar trebui să admitem că în 1064 una și aceeași themă, adică Paradunavon-ul, era condusă de doi katapani. O atare situație contravine însă principiului, staternicit de veacuri, al conducerii unice a provinciilor (themelor) bizantine.

În consecință, sîntem nevoiți să admitem că în anul 1064 regiunea „orașelor de la Dunăre” era divizată în două theme.

Cînd s-a ivit noua situație ?

După indiciile de care dispunem, ea s-a produs în toamna anului 1059, cu prilejul expediției lui Isac I Comnenul în nord-estul Bulgariei de astăzi. La data cînd oștile constantinopolitane se îndreptau spre nord-vestul Bulgariei ca să se lupte împotriva ungarilor, Paradunavon-ul se reducea numai la teritoriul Dobrogei. Restul teritoriului paristriian, cuprinzînd suprafața podișului prebalcanic de la vest de Silistra și pînă la Vidin, era controlat de pecenegi încă din anul 1049⁷⁰. Ce-i drept, unii istorici au opinat că în 1049 pecenegii au ocupat nu numai platforma prebalcanică ci și Dobrogea⁷¹ și că toată această regiune ar fi fost recucerită de-abia în anul 1059.

O asemenea părere însă intră în contradicție cu stricta realitate. Nu este locul să repetăm aici strălucita demonstrație a lui N. Bănescu, conform căreia Roman Diogene era în 1053 katapan la Dunărea de jos⁷² (ceea ce înseamnă că această regiune era a bizantinilor), dar nu putem să nu atragem atenția că din analiza datelor arheologice rezultă că regiunea de la Dunărea de jos, controlată de bizantini la mijlocul secolului al XI-lea, corespunde, aproximativ, teritoriului Dobrogei de azi și că ea nu a cunoscut vicisitudinile războiului bizantino-peceneg din anii 1049—1059. De altfel, așa se și explică de ce viețuirea în forme bizantine nu încetează în nici una din așezările dobrogene cercetate în ultimii ani (ne referim aici la Noviodunum-Isaccea, Dinogetia-Garvăn, Carsium-Hir-

⁶⁸ Vezi referințele de rigoare la G. V. Wassilewski, *op. cit.*, p. 36—37.

⁶⁹ Despre așezarea pecenegilor în nord-estul Bulgariei (în regiunea „O sută de movile”), vezi V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 96.

⁷⁰ Că bizantinii au pierdut în acele vremuri ținuturi o aflăm chiar din *Strategikon*-ul lui Kekaumenos (ediția Vassilevski-Jernstedt, S. Petersburg, 1896, p. 21, 50) unde se spune că sub Constantin al IX-lea Monomahul au fost pierdute anume ținuturi din cauza excesivei fiscalități, ceea ce îi permite lui Eug. Stănescu, în *La crise au Bas-Danube byzantin au cours de la seconde moitié du XIe siècle*, în *Сборник радова византийского института*, IX, Belgrad, 1966, p. 52, să sublinieze că „ce qui pourrait signifier que la population de ces régions à cause des exactions fiscales de l'administration byzantine n'a peut-être pas vu avec déplaisir arriver les Petchénègues.

⁷¹ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 99, 110—112; Mathias Gyóni, *Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI. Jahrhundert in Paristrion*, Budapest, 1944, p. 17; P. Mutafciiev, *Добруджа*, IV, 1947, p. 333, susține că prin tratatul de 30 de ani din 1053 bizantinii au lăsat pecenegilor regiunea de la nord de Balcani: „Dacă nu toate teritoriile, cel puțin partea răsăriteană a Paristrion-ului a fost pierdută de Bizanț”. De fapt, situația se prezintă exact invers. Nu partea răsăriteană, ci cea apuseană a fost pierdută de bizantini și nu în 1053, ci încă din anii 1048—1049.

⁷² N. Bănescu, *op. cit.*, p. 81—84.

șova, Păcuiul lui Soare). Mai mult decât atât, în amintirile așezări, mărfurile bizantine au o largă răspindire în perioada dintre anii 1049—1059, iar monedele circulă fără întrerupere.

Nu același lucru se poate spune despre zona de la apus de Dobrogea. Spre edificare vom cita exemplul Pliskăi, unde circulația monedelor bizantine încetează în anul 1048—1049⁷³ pentru o perioadă de timp ceva mai îndelungată.

Să rezumăm, deci. În toamna anului 1059 regiunea Paradunavonului (orașele de la Dunăre) controlată de bizantini se reduce la Dobrogea, iar platforma prebalcanică⁷⁴, teritoriu care făcuse odinioară parte din thema paristrionă, era stăpînită de pecenegi.

Din izvoare aflăm că bizantinii, după încheierea păcii cu ungurii în toamna anului 1059 s-au angajat în lupte violente cu pecenegii lui Selte, pe care de altfel i-au învins. Acesta este momentul care marchează data recuceririi de către bizantini a nord-vestului Bulgariei.

După opinia noastră, fostele teritorii ale Paristrion-ului, o dată recucerite, n-au fost reîncorporate themei cu capitala la Drista ci, dimpotrivă, ele au fost organizate într-o nouă themă. În cazul în care precizarea lui Attaleiates: „καὶ ὁ βασιλεὺς ἐλὼν τὸ χρησφύγετον, καὶ φρουρὰν καταλιπὼν καὶ στρατηγὸν ἐπιστήσας, τὴν ἐπάνοδον εὐθύμως ἐποίητο”⁷⁵ (iar împăratul după ce a cucerit locul de refugiu a lăsat o garnizoană și a așezat un strateg și s-a întors repede îndărăt) este rezultatul unei extrapolări⁷⁶ redacționale, ea poate constitui o dovadă în sprijinul ipotezei noastre.

În măsura în care această provincie a luat naștere ca rezultat al înfrîngerii pecenegilor, este de presupus că în alcătuirea ei au intrat nu numai teritoriile din nord-vestul Bulgariei, aparținînd Paristrion-ului, dar și regiuni din thema bulgară, ca aceea a Serdicăi și Nișului, populate în bună măsură de pecenegi încă din anul 1049⁷⁷.

Prin urmare, noi opinăm că în toamna anului 1059 regiunea „orașelor de la Dunăre” a fost organizată în două theme, pe care le

⁷³ V. Beševliev, *Geographie Nord-Ost Bulgariens in der Spätantike und Mittelalter*, în *Linguistique balkanique*, IV, Sofia, 1962, p. 76, prezintă ca cele mai recente monede din secolul al XI-lea descoperite la Pliska exemplare din vremea lui Constantin al X-lea Ducas (1059—1067). Întrucît însă aceste exemplare aparțin potrivit noilor identificări (Margareth Thomson, *The Athenian Agora, II, Coins from the Roman through the Venetian Period*, Princeton, New Jersey, 1954) epocii lui Constantin al IX-lea Monomahul, căpătăm unul din indiciile sigure că viața în forme bizantine de la Pliska încetează în jurul anilor 1048—1049, o dată deci cu marea invazie a pecenegilor.

⁷⁴ Faptul că Selte, unul dintre conducătorii pecenegilor, nu este amintit în nici un chip ca participînd la luptele dintre anii 1049—1053 din regiunea Balcanilor răsăriteni s-ar putea explica prin aceea că acest han a rămas — în tot timpul războiului bizantino-peceneg — în nord-vestul Bulgariei. De altfel, este posibil ca în primăvara anului 1049, cînd trupele lui Constantin Arianites au părăsit Loveci, Selte să fi reintrat în stăpînirea acestei localități. În orice caz, este semnificativ faptul că în 1049 trupele bizantine s-au războit cu oștile lui Selte tot într-o regiune din apropierea Loveciului (Skylitzes-Cedren, II, p. 490).

⁷⁵ Attaleiates, p. 66.

⁷⁶ În sensul că Attaleiates, vrînd să se refere la instalarea unui strateg de Serdica, se mulțumește cu menționarea instalării unui comandant la Loveci.

⁷⁷ Petre Diaconu, *Despre pecenegi la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al XI-lea*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 465. În zona Serdicăi mai existau pecenegi în anul 1056. Aceasta o aflăm din Skylitzes-Cedren, II, p. 663, care ne spune că Roman Diogene ajungînd la Sofia a trebuit să curețe zona de pecenegi.

putem numi în chip convențional: Paristrion-ul de est și Paristrion-ul de vest⁷⁸.

Încercînd să precizăm capitalele celor două theme, nu vom întîmpina nici o dificultate atunci cînd este vorba de Paristrion-ul de est. Katepanul acestei provincii își avea reședința la Dorostolon (Drista) — Silistra de azi.

Este mai greu de reperat reședința katepanului Paristrion-ului de vest. După toate probabilitățile însă aceasta pare să se fi aflat la Serdica (Sofia de azi). Identificarea Serdicăi cu orașul-reședință al celei de-a doua theme paristriene este sugerată de titlul de δούξ Σαρδικῆς pe care-l are Roman Diogene în 1066⁷⁹.

De altfel, Roman Diogene ca δούξ Σαρδικῆς nu poate fi socotit drept katepan al Bulgariei, cum opiniau N. Skabalanovič⁸⁰ și V. N. Zlatarski⁸¹, fie numai și pentru motivul că — în acest caz — ar fi trebuit să se numească δούξ Σκωπῶν. În plus, viitorul împărat al Bizanțului n-avea cum să fie conducătorul Bulgariei în 1066, de vreme ce la această dată katepan al respectivei theme era Andronik Philokales⁸².

N. Bănescu vede în Roman Diogene ca δούξ Σαρδικῆς nu un conducător de provincie, ci pe strategul unui oraș⁸³. Este adevărat că multe din orașele subinsulei Balcanice erau conduse în veacul al XI-lea de strategii⁸⁴, firește, subordonați katepanilor de themă, dar aici nu poate fi vorba despre așa ceva. Roman Diogene fusese deja, în 1050—1053, arhonte al „orașelor de la Dunăre”, adică conducătorul themei Paradunavon (redușă în acea vreme, după cum am văzut, la teritoriul Dobrogei). Presupunînd că în 1066 Roman Diogene era strateg al unui oraș, fie chiar și Serdica, ar însemna să admitem că el fusese retrogradat. Or, o asemenea situație nu este conformă nici cu spiritul în care sînt narate faptele⁸⁵, și nici cu tradiționala uzanță în avansarea demnitarilor bizantini⁸⁶. În sfîrșit, că Roman Dio-

⁷⁸ Ce factori au determinat împărțirea Paristrion-ului în două theme? Este foarte probabil ca această măsură să fi fost provocată nu atît de dorința de a administra mai eficient una dintre regiunile cele mai expuse atacurilor de dincolo de Dunăre, cît mai ales de împrejurarea că în aceste vremuri continua să existe în nord-estul Bulgariei o regiune ocupată efectiv de pecenegi și că această regiune cunoscută sub numele de „O sută de movile” împărțea de facto Paristrionul. De fapt, premisele împărțirii Paristrion-ului în două theme trebuie căutate în măsura împăratului Constantin al IX-lea Monomahul, din anul 1048, măsură constînd în atribuirea a trei cetăți lui Kegen, și, în plus, considerarea acestuia drept egalul lui Mihail — fiul lui Anastasie — (arhonte „orașelor dunărene”) în acțiunea de apărare a frontierei danubiene.

⁷⁹ Attaleiates, p. 97; Skylitzes-Cedren, II, p. 663.

⁸⁰ N. Skabalanovič, *op. cit.*, p. 226.

⁸¹ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 113, nota 1 și p. 124.

⁸² Cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 83—85.

⁸³ *Ibidem*, p. 29.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 37, 126. V. Laurent, *op. cit.*, p. 186, nota 2. Cf. N. Oikonomidès, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X—XIe siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în *RÉSEE*, III, 1965, 1—2, p. 57, care înregistrează în *Taktikon*-ul de la Escorial pentru anii 975—979 un număr de 70 de strategii cu atribuții de apărare a graniței.

⁸⁵ Roman Diogene ajungînd δούξ Σαρδικῆς a reclamat și titlul de vestarh (Skylitzes-Cedren, II, p. 693), ceea ce înseamnă că el, Roman Diogene, vroia să aibă satisfacția deplină a unei avansări. Altfel, ar fi însemnat ca la Sofia Roman Diogene să aibă aceeași calitate pe care o avusese în 1050—1053 cînd era „arhonte orașelor dunărene”.

⁸⁶ Firește, este posibil ca în anumite împrejurări istorice unii katepani să fie numiți strategii de orașe, dar această situație nu este valabilă pentru Roman Diogene ca δούξ Σαρδικῆς; vezi și partea de text la care se referă nota următoare.

gene ca δουλζ Σαρδικῆς nu era un simplu strateg de oraș, ci un veritabil conducător de themă o dovdește și interpretarea unei știri din *Strategikon*-ul lui Kekaumenos. În acest izvor se menționează, la un moment dat, prietenia dintre Roman Diogene și Niculitză, mai marele vlahilor din Thessalia. Această prietenie, ține să precizeze Kekaumenos, dura din timpul cînd Roman Diogene era katepan (ἦν γὰρ ὁ μακαρίτης Διογένης φίλος αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς ὁπότεαὶν κατεπάνος)⁸⁷. Desigur, aici este vorba despre vremurile cînd Roman Diogene era conducătorul Serdicăi (al Paristrion-ului de vest), pentru că în situația aceasta și nu în aceea de katepan cu reședința la Distra putea demnitarul bizantin să-l cunoască mai bine pe Niculitză.

Așadar, din cele cîteva date pe care le avem la dispoziție, ar rezulta că în anul 1066 Roman Diogene era katepanul unei provincii cu capitala la Serdica și că această provincie era a Paristrion-ului de apus⁸⁸.

Deocamdată nu se poate ști care a fost primul conducător al noii theme dunărene. Sigur este însă că în toamna anului 1064, adică în momentul năvălirii uzilor, strategul acestei theme trebuia să fi fost unul din cei doi comandanți: Vasile Apokapes sau Nikiphor Botaneiates⁸⁹.

Care dintre ei însă ?

După opinia noastră acesta nu poate fi decît Vasile Apokapes, deoarece Nikiphor Botaneiates trebuie să fi fost arhonte Paristrion-ului de est (Dobrogea)⁹⁰. Presupunerea noastră se întemeiază pe interpretarea aceluiași text din Skylitzes-Cedren pe care l-a folosit și N. Bănescu, spre a dovedi însă că Nikiphor Botaneiates a fost katepanul themei Bulgaria. Înainte de orice să dăm citire pasajului respectiv : „τοὺς διακωλύοντας τὴν αὐτῶν περαιῶσιν στρατιώτας, Βουλγάρους τέ φημι καὶ Ῥωμαίους καὶ λοιποὺς τοὺς ὄντας σὺν αὐτοῖς κατηγωνίσαντο αἰφνιδίως, καὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν, τὸν τε Ἀποκάπην Βασίλειον καὶ τὸν Βοτανειάτην Νικηφόρον αἰχμαλώτους ἀπήγαγον”⁹¹ (ei (uzii) au atacat prin surprindere ostașii care-i împiedicau la

⁸⁷ Kekaumenos, apud *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae*, XIV, (VII), Sofia, 1968, p. 30.

⁸⁸ Ce-i drept, aici s-ar putea aduce obiecția că Serdica n-avea cum să fie capitala Paristrion-ului de vest, de vreme ce acest oraș se afla într-o zonă montană și la o apreciabilă distanță de Dunăre. Ne grăbim să adăugăm însă că în optica scriitorilor bizantini zona orașelor dunărene, adică Paradunavon-ul, se întindea pînă la lanțul munților Balcani. Aceasta rezultă din următorul pasaj al cronicii lui Attaleiates, p. 37 : „συναγχοῦς οὗτος τοὺς ὅλους ἀδρᾶ δυνάμει διαβαίνει τὸν ὑπερανιστοχότα κατὰ ὅλον μεθόριον κείμενον τῆς τε Μακεδονικῆς καὶ τῶν περὶ τὸν Ἰστρον χωρῶν” (și astfel [Mihaile] după ce i-a adunat pe toți a trecut cu o numeroasă armată înălțimea munților care se ridică drept graniță între Macedonia și ținuturile de lîngă Dunăre). Că regiunea „orașelor de la Dunăre” se întinde pînă la Balcani rezultă și din spusele Annei Comnena (II, p. 96) privind poziția topografică a Preslavului Mare. Cf. și articolul nostru „Autour de la localisation de la Petite Preslav”, în *RÉSEE*, III, 1965, 1-2, p. 50 și urm.

⁸⁹ Năvălirea din 1064 a uzilor s-a operat cu precădere prin Dobrogea (vezi Em. Condu-rachi, I. Barnea și Petre Diaconu, *Nouvelles recherches sur le Limes byzantin du Bas-Danube aux X-Xe siècles*, în *Thirteenth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1966, p. 192. Într-o atare situație nu există nici o rațiune ca împotriva năvălitorilor să fie trimise trupele unei așa-zise theme din Serbia. Iată așadar încă un motiv pentru care este greu de admis ca unul dintre cei doi generali Nikiphor Botaneiates și Vasile Apokapes să fie considerat katepan al themei slrbești.

⁹⁰ Primul dintre istorici care a sugerat ideea că Nikiphor Botaneiates a fost katepan al Dristrei este Tadeusz Wassilewski, *op. cit.*, p. 480. Istoricul polonez se deosebește de noi prin aceea că pe Vasile Apokapes îl consideră katepan al themei slrbești și nu al themei cu capitala la Serdica.

⁹¹ Skylitzes-Cedren, II, p. 654.

traversare (fluviului), bulgari, romei și alții⁹² care erau cu ei, și i-au luat în prizonierat pe conducătorii lor Vasile Apokapes și Nikiphor Botaneiates). Din acest pasaj rezultă că la Dunăre erau două armate, una a bulgarilor și alta a romeilor. Racordînd ordinea în care sînt prezentați ostașii la ordinea în care sînt menționați conducătorii acestora, ar reieși că Vasile Apokapes avea sub conducerea sa trupe de bulgari, iar Nikiphor Botaneiates trupe de romei⁹³. Admițînd că fiecare din aceste două armate corespunde uneia din cele două theme, sîntem îndreptățiți să presupunem că oastea de bulgari aparținea themei paristriene cu capitala la Serdica, iar oastea de romei aparținea themei paristriene cu capitala Dristra. De altfel, este și firesc să fie așa, de vreme ce thema vest-paristrieană era locuită prin excelență de bulgari, în timp ce thema est-paristrieană era populată la acea dată de un veritabil mozaic de populații, în care elementele etnice romeie aveau o oarecare preeminență.

Prin urmare, din spusele noastre ar rezulta că Vasile Apokapes a fost katepanul themei vest-paristriene cu capitala la Serdica, în timp ce Nikiphor Botaneiates era conducătorul themei est-paristriene cu capitala la Dorostolon.

Atunci menționarea de către Attaleiates și Skylitzes Cont. a conducătorilor „orașelor de la Dunăre” în ordinea Apokapes-Botaneiates și de către Zonaras în ordinea Botaneiates-Apokapes nu este determinată nici de preferința sau simpatia pe care o aveau cronicarii față de amintirile generali, și nici de importanța mai mare a unuia față de celălalt, ci de unghiul din care apreciau poziția geografică a celor două theme paristriene. Attaleiates și Skylitzes Cont. numindu-i pe conducătorii „orașelor de la Dunăre” în ordinea Apokapes-Botaneiates indicau totodată și cele două theme paristriene începînd de la vest la est, în timp ce Zonaras prin menționarea generalilor în ordinea Botaneiates-Apokapes indica aceleași theme dunărene, dar de la est la vest.

Ajungînd aici, noi înșine sîntem convinși că soluția pe care o preconizăm în problema deslușirii știrilor din pasajele cronicilor lui Attaleiates, Skylitzes Cont. și Zonaras — reproduse la începutul articolului nostru — nu poate fi socotită definitivă, pînă nu va fi verificată prin noi cercetări. În afară de aceasta, în măsura în care punctul nostru de vedere va fi confirmat de viitoarele investigații, va trebui să se urmărească și problema datei de sfîrșit a existenței celor două theme paristriene la Dunărea de jos.

⁹² Expresia λοιπούς definește caracterul eterogen al populației Dobrogei din a doua jumătate a veacului al XI-lea. Formularea lui Skylitzes este în concordanță cu spusele lui Attaleiates, p. 204, cum că populația „orașelor de la Dunăre” este ἐκ πάσης γλώσσης.

⁹³ Aici este locul să se precizeze că Vasile μαγίστρου τοῦ Πικραδούναβι (menționat ca atare de călugărul Theodul într-un manuscris din prima jumătate a anului 1059 — vezi *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae*, VI (XI), p. 89) pare a nu fi fost aceeași persoană cu Vasile Apokapes — așa cum credea N. Bănescu (*op. cit.*, p. 84–90) —, ci un alt demnitar. Același punct de vedere l-a exprimat V. N. Zlatarski, în *Една датирана препуска на гръцки от средата на XI векъ*, în *Byzantinoslavica*, I, 1929, p. 22–34. Vezi și părerile lui Bartikian, în *Известия Академия наук Армянской ССР*, 8, 1959, p. 80–86 și în *Византийский Временник*, 19, 1962, precum și replicile lui N. Bănescu, în *BZ*, 54/1961, p. 195 și în *RÉSEE*, I, 1963, 1–2, p. 155–158.

BASILE APOKAPÈS ET NICÉPHORE BOTANIATÈS, KATÉPANÔ-S DE LA RÉGION DE PARISTRION

R É S U M É

Cet article se propose de tirer au clair, en se fondant sur des textes d'Attaliatès, de Skylitzès-Cédrénus et de Zonaras, la signification de la mention conservée par les chroniqueurs, des katépanô-s Basile Apokapès et Nicéphore Botaniatès dans la région des « villes du Danube ».

Pour l'auteur, cette région — connue également sous le nom de Paradounavon ou de Paristrion (avec Dorostolon-Silistra comme capitale) — se réduisait après 1048 aux territoires qui constituent, avec une certaine approximation, l'actuelle Dobroudja. L'autre partie des territoires qui s'étendaient jusqu'aux Portes de Fer, tomba sous les Petchenègues dès 1048—1049. Elle fut libérée par les forces byzantines à l'automne 1059, lors de la campagne d'Isaac Ier Comnène contre les Hongrois et les Petchenègues. Une fois reconquis les territoires ne sont plus réincorporés au Paristrion avec capitale à Dorostolon, mais organisés en un nouveau thème de Paristrion ayant Serdica (Sofia) pour capitale. Dans ces conditions, on aurait donc affaire, en 1059, à deux régions des « villes du Danube », l'une orientale (capitale: Dorostolon), l'autre occidentale (capitale: Serdica). L'auteur est d'avis que Romain Diogène, mentionné par Attaliatès et par Skylitzès-Cédrénus comme δούξ Σαρδικῆς, doit être considéré comme l'un des Katépanô-s du Paristrion de l'Ouest.

Les sources du temps nous apprennent qu'en 1064, au moment de l'invasion des Ouzes, les villes du Danube avaient pour chefs Basile Apokapès et Nicéphore Botaniatès. Il faut voir dans cette précision l'indication que les deux dignitaires étaient Katépanô-s, l'un du Paristrion occidental, l'autre, de celui de l'est. Une stricte analyse des textes invite l'auteur à supposer que Nicéphore Botaniatès était Katépanô du Paristrion oriental, tandis que Basile Apokapès était celui du Paristrion occidental.

Basile Apokapès ne saurait plus être identifié, dans ce cas, avec le « magistros » Basile, mentionné par une autre source comme commandant du Paristrion au printemps 1059.

Pour finir, l'article conteste le point de vue qui affirme l'existence d'un thème serbe ayant porté à tour de rôle le nom de région « des villes danubiennes » ou « des villes paristriennes ».

